

R E V I E W E S S A Y

af Anders Blok

Tingenes politik

– med Bruno Latour til tekno-kunstudstilling

i anledning af:

Making Things Public. Atmospheres of Democracy

- Udstilling: Zentrum für Kunst und Medientechnologie (ZKM), Karlsruhe, Tyskland, 20.03 – 03.10 2005
- Antologi: redigeret af Bruno Latour og Peter Weibel, udgivet 2005 af ZKM, Karlsruhe og MIT Press, Cambridge Massachusetts

Things - hard, inanimate, material objects - are not normally seen to be in the mainstream of political life (Jasanoff 2005:203).

Ingen, særligt ingen sociologer, vil formentlig beskyldte den franske filosof og videnskabshistoriker Bruno Latour for konventionalisme eller mainstream-mentalitet. Efter pionerindsatsen som empirisk mikrosociolog i videnskabens hellige haller, laboratoriet, i slutningen af 1970'erne, og som hovedinspirator bag den fremvoksende aktør-netværksteori, har Latour begået et væld af ofte provokerende, kontraintuitive og altid læseværdige tekster om sammenvævningen af natur og kultur, videnskab og politik, teknologi og mennesker i (a)-moderne samfund. I mellemtiden har han med sin praksis udfordret og eksperimenteret med det funktionelt differentierede samfunds ofte rigide grænsedragninger. Til dels ufrivilligt blev han hvirvlet ind i 1990'ernes såkaldte *Science Wars*, hvor grænserne mellem natur- og samfundsvidenskab, og i bredere forstand videnskabens position i samfundet, var til ophidset debat. Under mere fredelige forhold har han gentagne gange søgt at overskride grænserne mellem videnskab, kunst og politik. Den seneste konkrete manifestation af denne bestræbelse kunne opleves på *Zentrum für Kunst und Medientechnologie* i den ellers anonyme

sydtyske by Karlsruhe i sommeren 2005: tekno-kunstudstillingen *Making Things Public*, med den lovende undertitel *Atmospheres of Democracy*. En udstilling, der formentlig er det tætteste vi kommer en offentlig videnskabs- og teknologisociologisk *happening*.

Denne artikel er skrevet i anledning af udstillingen, og ikke mindst i anledning af den nyligt udgivne udstillingsantologi, redigeret af kuratorerne Latour og Weibel, hvis mere end 1.000 sider og over 100 tekstbidrag udgør et veritabelt overflødighedshorn af indsigter i samtidens teknologiske kultur. Artiklen er tænkt som en utilslørret hyldest til den sociologiske fantasi, skarphed, originalitet og kreativitet, hvormed Latour og hans mange allierede ikke alene analyserer, men også praktiserer veje til teknologisk demokrati i et komplekst, gennemteknologiseret videnssamfund. Temaet for såvel udstilling som antologi er teknologiske offentligheder; eller mere præcist, hvordan offentligheder igen kan samles omkring kontroversielle ting. Her forstås "ting" dels konkret, som teknologiske og andre objekter, og mere overført som epistemologiske konflikter om hvad der foreligger, hvordan kosmos er ordnet, hvilke artefakter der ophidser og deler os. Hermed forsøger Latour at revitalisere demokratiet under teknologiske betingelser: vi har behov for en tingenes politik, eller, med en tysk neologisme, en *Dingpolitik* som erstatning for *Realpolitik*.

Selv tilbragte jeg to lange, varme sommerdage i udstillingens kølige lokaler, i godt virtuelt selskab med Latours menneskelige og ikke-menneskelige allierede: kunstnere, intellektuelle, samfundsforskere, installationer, computere, skærme, knapper, lyde og tekster. Artiklen her er mere rejserefleksion end boganmeldelse, endsiges forsøg på at give en repræsentativ fremstilling af antologiens mange bidrag eller Latours tænkning. Ingen af delene er mulige eller ønskværdige. I stedet tilstræber jeg et selektivt, idiosynkratisk blik på begivenheden; et blik hvis formål primært er at inspirere. For mens udstillingen desværre er fortid¹, så tilbyder den elegant illustrerede antologi en sjældent appetitlig måde at holde diskussionen om videnskab, demokrati og tingenes politik levende. En diskussion, som for alvor trænger sig på i sociologien med videnssamfundets indmarch.

Teksten er sociologens laboratorium, postulerer Latour i sin seneste, sociologikritiske bog, *Reassembling the Social*; det er her sociologen eksperimenterer, udforsker, sammenbringer, kort sagt konstruerer sine aktør-netværksbeskrivelser (2005b: 135ff). Det er samtidig tekster, der udgør sociologiens primære bidrag til det sociales konstante genskabelse. Sociologiens (og andre videnskabers) tekster er i lige så høj grad performative, som de er deskriptive - de *udstyrrer* aktører med større eller mindre narrativer om samfundet og moderniteten. Til tider intervenserer sociologer imidlertid hinsides teksten. Som Latour ironisk kommenterer omkring refleksiv modernisering, så afhænger dens realitet blandt andet af møderne i Downing Street 10 mellem de to Tony'er, Blair og Giddens (2003: 41). Selv foretrækker Latour andre, mere beskedne sociale interventions-

medier. Ved hjælp af kunstens rum går han langsommere, mere eksperimenterende, mere legende til værks end sin britiske kollega. Han skaber små, kontrollerede laboratorier, eksperimentarier for sine tankers performativitet.

I 2002 var Latour medkurator på udstillingen *Iconoclash*, dengang som nu sammen med den tyske kunstner, kurator og intellektuelle Peter Weibel, og ligeledes på ZKM i Karlsruhe. Temaet for *Iconoclash*-udstillingen var de konflikter om visuelle repræsentationer, som har hersket igennem århundreder inden for og imellem sfærerne videnskab, religion og kunst². Latour forklarer selv retrospektivt, at politik bevidst blev holdt uden for billedkrigene, fordi politisk aktivitet er den mest afskyede, satiriserede, kritiserede og dekonstruerede af alle (2005a:29). Dens inkludering ville have skabt, ikke medieret, ikonoklasmer. Med den nye udstilling er tiden imidlertid inde til at tage politik alvorligt, hvilket for Latour vil sige: at bringe tingene tilbage og undersøge muligheden for et *objekt-orienteret* demokrati. Fra islamiske tørklæder i Frankrig til nedsmeltningen af den grønlandske indlandsis; overalt bringer tingene os sammen, som ting vi bekymrer os om, *matters-of-concern*.

Ting er ikke længere som de var, da modernisterne dominerede - kolde, transparente, entydige objekter. Videnskabens og teknologiens objekter er blevet varme, omstridte, problematiske; til ting hvorom der strides, hvorom der føres og *skal* føres politik. Vi har aldrig været moderne, proklamerede Latour med sit teoretiske hovedværk (1993). Men modernitet har fungeret som en produktiv illusion om en radikal adskillelse mellem natur og kultur, videnskab og politik. Nu bryder blændværket sammen, efterhånden som videnskabens sorte bokse åbnes foran offentlighedens øjne. Når historier om genmodificering, klimaforandringer og galskabsramte køer konstant sammenblander natur, teknologi, videnskab og samfund - kemiske reaktioner og politiske reaktioner - ja så kan vi ikke længere gøre krav på prædikatet moderne. Politik, videnskab og kunst må gentænkes på ny. Ved at kombinere styrkerne ved disse tre sfærer søger Latour med *Making Things Public* at bidrage til a-moderniseringen (ikke af-, re-, eller post-moderniseringen) af samfundet.

Til det formål har Latour som nævnt allieret sig med en lang række ligesindede, hvoraf en ikke ubetydelig del er hentet fra videnskabs- og teknologisociologien, eller rettere den gren der går under betegnelsen STS (Science, Technology & Society). I antologien nikker man genkendende til STS-kendisser som Donna Haraway, Michel Callon, Simon Schaffer, Wiebe E. Bijker, Michael Lynch og Andrew Barry. Herudover figurerer en række kendte offentlige intellektuelle, med Peter Sloterdijk, Richard Rorty og Chantal Mouffe i spidsen. Endelig vil kendere af nyere økonomisk-finansiell sociologi glæde sig over bidrag fra Alex Preda, Daniel Beunza og Fabian Muniesa. For nu blot - ganske sociologi-centrisk - at nævne de mest sociologisk klingende navne. Fag-centrisme eller ej, så bidrager det selvfølgelig til oplevelsen af en STS-*happening*, når man på udstillingen kunne iføre sig Andrew Barrys små badges eller "pindices" (politiske indeks) med tekster som "jeg sagde hvad jeg mente" eller "jeg protesterede" (Barry &

Kimbell 2005). Eller med Michael Lynch og partners mellemløst kunne eksperimenter med de famøse stemmemaskiner, der bidrog væsentligt til afgørelsen af det amerikanske præsidentvalg i 2000 (Lynch, Hilgartner & Berkowitz 2005). Sjældent er sociologisk indsigt blevet formidlet så kreativt og engagerende.

Det er ikke svært at genkende elementerne i den samtidsdiagnose, som *Making Things Public* stiller til offentligt, tekno-kunstnerisk skue. Man behøver faktisk blot følge Latours metode fra førortalt hovedværk: læse en avis. Hver eneste dag konfronteres vi her med historier om informations- og kommunikationsteknologi, transport- og infrastrukturprojekter, medicinske præparater og implantater, klimaet og andre økosystemer, dyrenes liv og død og menneskets gener, stamceller og fostre. Tingenes ankomst på den offentlige scene ledsages som oftest af enorme forventninger og utopier om menneskelige fremskridt; men de afføder samtidig bekymring, usikkerhed og dommedagsscenarier. Alt sammen reaktioner, som søges kanaliseret til det politiske system gennem offentlige kontroverser, etiske betænkninger og til tider voldelig konfrontation. "Risikosamfundet" har Ulrich Beck som bekendt døbt samtidens teknologiske usikkerhed - en betegnelse Latour næsten har gjort til sin egen (2003). Under alle omstændigheder synes tingenes politik at være kommet for at blive.

Ligeledes er det ikke svært at indse behovet, eller i det mindste det normativt ønskværdige, i en revitalisering af demokratiet under teknologiske betingelser. Videnskabens og teknologiens varme objekter forbliver vanskelige størrelser for vores historisk rodfæstede, politiske system. Når videnskaben ikke simpelthen antages at arbejde for helhedens bedste, så blokeres dialog om teknologiske fremtider ofte af uigennekskelig kompleksitet, usikker viden, enorme værdikonflikter og gensidig mistillid. Man behøver blot tænke på de tumultariske, sociale konflikter, der har udspillet sig omkring kogalskab, genmodificerede fødevarer, terapeutisk kloning eller dyrerettigheder. Godt nok spores europæiske ansatser til demokratiske former for teknologivurdering - interessant nok med Danmark som pionerland, anført af det statslige Teknologiråd. Men disse habermasianske fora er ikke rummelige nok, når det angår dybt rodfæstede identitetskonflikter (Elam & Bertilsson 2002; Mouffe 2005). Samtidig vil et gennemteknologiseret videnssamfund kræve mere vedvarende former for teknologiske offentligheder, som kan opfange og mediere konflikter efterhånden som de udspilles. Det er her Latour og hans allierede kommer til undsætning.

Konkret handler det om at gøre tingene offentlige; eller med andre ord at repræsentere tingene for et publikum, således at der skabes en offentlighed omkring dem. Derfor kredser *Making Things Public* om temaet repræsentation, et begreb hvis mangetydighed udgør en betydelig kilde til innovativ, demokratisk tænkning. I samtidens politiske vokabularium leder begrebet repræsentation formentlig primært tankerne hen på det repræsentative demokrati, hvor viljen hos et humant kollektiv, et samfund, søges overført og spejlet af et repræsentativt korpus, en regering. Latour og hans allierede bevarer denne association, gen-

nem en tematisering af den politiske repræsentations skrøbelighed og kulturelle relativitet; ikke alle samfund har accepteret denne kvasi-magiske viljesoverførsel. I vestlig politisk tænkning inkarneres forestillingen om "samfundslegemet" i Thomas Hobbes' Leviathan, afbildet som fyrsten der fysisk omslutter sine undersåtters kroppe. Men som Latour bemærker: Hobbes' samfundslegeme bestod aldrig kun af mennesker (2005a:16). Hvad skete der med sværdets, slottets, markernes, kronens, skibenes og byernes politiske liv?

I realiteten har politikken aldrig haft monopol på idealet om troværdig repræsentation. Videnskab og kunst handler ligeledes på hver sin måde om at fremstille aspekter af virkeligheden for en offentlighed. Moderne naturvidenskab har siden sin oprindelse i 1700-tallet haft til opgave at repræsentere den ikke-menneskelige verden på en sandfærdig, robust måde i vores fælles anliggender. Observationer, eksperimenter og slutninger må her gøres i fællesskab, for at deres troværdighed kan afprøves og bevidnes offentligt. Videnskabens fakta er afhængige af at kunne anerkendes som sådan blandt kredsen af kompetente observatører - et ideal der stadig ligger til grund for nutidens *peer review* praksisser. Spørgsmålet er blot, hvem de kompetente observatører er; eller med andre ord hvor eksklusivt den videnskabelige republik bør indrettes. Latour og hans allierede arbejder for en demokratisering af denne kompetence: offentligheden må kunne følge videnskabens repræsentationspraksis. Til det formål tilbyder kunsten en række ressourcer, fordi kunsten historisk har påtaget sig opgaven at repræsentere den sammenvævning af mennesker og objekter, som er blevet benægtet i politik og videnskab. I det a-moderne samfund vil nye, kollektive repræsentationer med fordel kunne trække på dyderne i disse tre repræsentationstraditioner samtidig.

Politiske offentligheder er flygtige og usynlige; de har med journalisten Walter Lippmanns berømte udtryk fra 1920'erne fantom-karakter (Marres 2005). De må konstant skabes og genskabes omkring nye kontroversielle emner, og i denne proces kræves redskaber til at samle, kanalisere og visualisere offentlighederne. Uden mediering, ingen repræsentation - et forhold som i Latours optik har lige stor gyldighed i politik som i videnskab og kunst. Manglen på systematisk, transparent, troværdig mediering er netop baggrunden for demokratiets svære vilkår under videnssamfundets komplekse, teknologiske betingelser. At dømme efter *Making Things Public* ligger svaret på udfordringen ifølge Latour og hans allierede i en kreativ, fordomsfri udforskning af de medieringsmekanismer, gamle som nye, som teknologien i bred forstand tilbyder os. Et objekt-orienteret demokrati er derfor tingsligt i to betydninger: dels samles offentligheder om kontroversielle ting, dels samles de gennem teknologiens mediering. Politik er, som Andrew Barry har noteret, i bund og grund en ganske teknisk aktivitet (2001).

Oldtidens agoraer, oprindelige kulturers rituelle pladser, middelalderens kirker og nutidens parlamenter er alle teknologier for repræsentation, der koordinerer og kanaliserer mødet mellem mennesker. Parlamenter er - som det latinske navn siger - steder for samtale. Som sådan afhænger de af en kompleks samtale-

arkitektur, med talerpult, ordstyrerpladser, tilhørerbænke og afstemningssystemer. Hvor denne parlamentsteknologi mangler, savnes samtidig en stabil politisk offentlighed – et aspekt som Habermas' idealiserede offentlighedsforståelse helt negligerer. Derfor finder man på udstillingen Peter Sloterdijks halvt alvorlige, halvt ironiske forslag til "instant democracy": et oppusteligt gummi-parlament i realistisk størrelse, parat til at blive sendt til verdens brændpunkter indenfor 24 timer. Iklædt fraser fra markedsføringsretorikkens overdrev vrænger Sloterdijk hermed naturligtvis slemt af den amerikansk-dominerede bombning af Irak i demokratiets navn (Sloterdijk & von der Haegen 2005). Men han peger samtidig på den ikke-tilfældige måde, hvorpå politik og arkitektur understøtter hinanden i det offentlige liv.

Demokratiets teknologiske infrastruktur bliver særlig tydelig, når de politiske teknologier bryder sammen. Ved det amerikanske præsidentvalg i 2000 kom en række gammeldags hulkortbaserede stemmemaskiner i Florida pludselig i verdensoffentlighedens centrum. Disse små, undseelige objekter overskyggede såvel præsidentkandidaterne som befolkningen i betydning; eller rettere, de politiske teknologier kom i centrum, fordi skrøbeligheden i deres mediering blev åbenbar (Lynch, Hilgartner & Berkowitz 2005). Legitim repræsentation kan imidlertid også bryde sammen, trods en velfungerende politisk arkitektur, hvis repræsentationen af selve tingen, selve stridens objekt, svigter. Latour minder os om den amerikanske udenrigsminister, Colin Powells, misbrug af tingenes magt, i talen til FN's Sikkerhedsråd 5. februar 2003 angående Iraks påståede masseødelæggelsesvåben (2005a: 18). Trods politisk legitimitet, højteknologiske virkemidler og højtsvungen retorik formåede Powells slørede fotos ikke andet end at forværre konflikten. Mennesker og ting må begge repræsenteres troværdigt i et objekt-orienteret demokrati.

Medieringsmekanismer er særligt påkrævede, når offentlige kontroverser opstår omkring usynlige eller stærkt komplekse objekter, som kun videnskaberne redskaber kan synliggøre – sådan som det eksempelvis kendes fra miljøpolitikken. Økologiske risici har fra starten stået centralt i Latours a-moderne univers; global opvarmning er eksempelvis hans foretrukne illustration af den eksplicitte hybridisering af samfund, natur og kosmos (Latour 2003). Gennem *Making Things Public* eksperimenterer han med realiseringen af ét af sine centrale økopolitiske forslag: vi må skabe "naturens parlamenter", hvor komplekse, men påtrængende spørgsmål om biodiversitet, klima, genmodificering og vandkvalitet kan håndteres i offentlighed. Samtidig må vores ikke-menneskelige med-aktanter bibringes muligheden for selv at blive hørt. "Får har også holdninger", som én af overskrifterne i antologien påpeger, idet artiklen rapporterer fra etnografiske studier blandt fåreavlere i Yorkshire, England (Despret 2005). Men hvordan lytter man til ikke-menneskelige ønsker?

Making Things Public inspirerer ikke mindst gennem en række nye forslag til visualiserings- og diskussionsteknikker, der kan bringes i anvendelse omkring

økologiske konflikter. På udstillingen fortæller en miniaturemodel af et alpe-økosystem således historien om reintroduceringen af vilde ulve i de franske bjergområder, med hertil knyttede problemer for lokale fåreavlere – og deres får. De voldsomme konflikter – komplet med ulve, får, FN-konventioner, penge, fåreavlere, forskere, miljøforkæmpere, politikere, journalister – gives hermed visuelt liv som basis for videre kollektiv diskussion. Som kunstnerne, en miljøsociolog og en filosof pointerer i deres artikel: formålet er ikke at argumentere for eller imod ulvenes reintroducering, men at fremhæve kompleksiteten og omfanget af de hermed forbundne forandringer for lokalområdet (Mauz & Gravelle 2005:375). Hermed vises, hvordan økologiske konflikter altid samtidig er sociale konflikter, og at de må behandles som sådan under ét. Man kunne med lige stor ret have brugt fiskene i Nordsøen eller den lokale modstand mod vindmøller i Danmark som illustrationer af denne fundamentale, miljøsociologiske indsigt.

Andetsteds på udstillingen lykkes det gennem computere, avancerede databaser og netværkssoftware at visualisere aktørerne i den globale klimapolitik og herigennem optræve, hvor og hvordan denne politik løbende udspiller sig. Globale klimaforandringer er ikke blot globale – klimapolitik udspilles på skiftende geografiske lokaliteter og med skiftende konstellationer af aktører. Ved at synliggøre disse lokaliteter og konstellationer bidrager projektet til at samle en klima-offentlighed (Marres & Rogers 2005). Tilsvarende føres Rhinen, nabo til Karlsruhe, rent fysisk gennem udstillingen i form af en installation, der trin for trin illustrerer vandkvalitetsmålingernes komplekse opbygning og funktion for denne historisk betydningsfulde flod (Gommel 2005). I det hele taget er Latour og hans allierede stærkt optaget af vand; måske fordi man i Frankrig har eksperimenteret med lokale "vand-parlamenter" (Le Bourhis 2005). Videnskab, politik, klima og vand flyder i stigende grad sammen i det gennemteknologiserede videnssamfund. Men som Latour ville tilføje: denne indsigt er ikke ny, den genopdages blot efterhånden som samfundet a-moderniseres. Wiebe E. Bijker giver en fin illustration, når han om Holland, landet omgivet af diger, skriver: "politik er vand, og vand er politik" (2005:512).

I teknologiske videnssamfund er politik for længst flydt ud over parlamenternes grænser og ind på økonomiske markeder, symboliseret i globale virksomheders magt og forbrugernes politiske indkøb i supermarkedet. Skal man visualisere en verdensregering – hvad en installation på udstillingen faktisk gør – vil den indeholde ikke så få multinationale selskaber (Bureau d'études 2005). Den igangværende politisering af økonomien er imidlertid hverken selvfølgelig, automatisk eller umedieret. Økonomi er ikke nødvendigvis politisk; eller rettere, man må spørge, hvordan *det politiske* manifesteres i den politiske økonomi (Barry 2002). Skabelsen af politiske rum inden for markedets sfære afhænger fundamentalt af informations- og mærkningsteknologier, hvor oplysninger om materialer, produktionsmetoder og leveringskanaler påtvinger sig forbrugernes opmærksomhed. Hvis markedets atomiserede handlinger skal blive politiske, må der skabes offentligheder omkring markedets goder, dets omstridte og ombejlede

objekter. Hermed kan også markeder blive til parlamenter, som Latour og allierede påpeger - for også her udspilles eksplicitte konflikter om ting.

I tråd hermed tilbyder *Making Things Public* en række nye værktøjer til politisk engagement i økonomiske problemstillinger. Gennem en kombination af videooptagelser og computerbaserede landkort inviteres man til at følge livscyklussen for en specialproduceret ost, fra kærerne og bønderne i Litauen via lastbilchauffører til et gourmetmarked i Holland og videre ud i politiske forbrugeres livsstilsvalg. Mælkens rejse fungerer som metafor for samfundets ud- og indvikling (Bierens 2005:496). En række computerskærbilleder, formidlet af finansielle sociologer, giver tilsvarende adgang til de elektroniske universer, som børshandlende kobler sig til for at gennemføre milliarder af transaktioner på nutidens liberaliserede, globale og skrøbelige finansielle markeder. Her fluktuierer virksomheders aktier i takt med rygtedannelserne på Wall Street (Beunza & Muniesa 2005). Økonomiske markeder afhænger af materielle og virtuelle infrastrukturer af penge, transport, information, regulering, rygter og smagsdannelser; faktorer som ofte forbliver usynlige. Ved at synliggøre markedets infrastruktur åbnes det for politisk problematisering - hvad enten man foretrækker dialogens eller konfrontationens veje.

Præcis som markeder kan blive til parlamenter, kan også kunststillinger blive til politiske offentligheder. Hele udstillingen i Karlsruhe er designet som en højteknologisk minioffentlighed, i et metarefleksivt forsøg på at kropsliggøre Lippmanns fantom-offentlighed. Ved hjælp af radiosendere om halsen koordineres de besøgendes bevægelser med udstillingens forskellige artefakter, men ikke som en simpel, lineær kausalitet. Udstillingens minipolitik flyder gennem ens krop, installationer bevæger sig, til tider fordi man selv bevæger sig, til tider fordi andre gør det. Hermed legemliggøres ideen om de flygtige, skiftende offentligheder, som samles om tingenes politik i det objekt-orienterede demokrati (Latour 2005a:38). Men også på andre, mere lavteknologiske måder udgør udstillingen sin egen politiske offentlighed. På Andrew Barrys foranledning offentliggør publikum som nævnt sine private politiske tilbøjeligheder i form af små badges, og flere steder afholdes afstemninger, udstikkes spørgsmål eller inviteres til meningsudvekslinger. Som udstilling er *Making Things Public* på én gang kunst, sociologisk refleksion og politisk eksperimentarium; et betydningsfuldt offentligt manifest for a-modernitetens betydeligste tænker og hans allierede på det videnskabs- og teknologisociologiske felt.

Udstillingens og antologiens væsentligste performativitet består imidlertid af de refleksioner, eksperimenter og praktiske handlinger, som publikum og læsere inspireres til at udføre - især nu hvor udstillingens fysikalitet hører fortiden til. Teknologiseringen af samfundet og de medfølgende kontroverser og risici udfordrer demokratiet og tvinger os til at genoverveje forholdet mellem videnskab, teknologi, politik, kunst og økonomi. Bruno Latour og hans allierede ikke blot analyserer, men anviser, praktiserer og realiserer præcise og originale bud

på denne udfordring. På spil er intet mindre end en genopfindelse af demokratiet under teknologiske betingelser. Analysen og løsningerne vil ikke behage alle. Habermasianere vil givetvis forfærdes over den flygtige, medierede og ufornuftige form, som Latours teknologiske offentligheder antager. Andre vil beklage Latours grundlæggende teknooptimisme eller hans manglende hang til oprørsutopier a la *Empire* eller antiglobaliseringsbevægelserne³. I Latours samtidssdiagnose er der brug for mere, ikke mindre, repræsentativt demokrati og mere, ikke mindre, teknologisk mediering. Intet demokrati uden kollektive repræsentationer, og ingen repræsentationer uden videnskab og teknologi.

Latour og hans allierede udfordrer videnssamfundet til at udvikle nye politiske teknologier, hvorigennem offentligheden kan engageres i og træffe beslutninger omkring den globale spredning af risikable objekter - fra genmodificerede planter til finansielle kapitalstrømme. Som sådan leverer Latour et væsentligt bidrag til tingenes politik; en politik som i stigende grad vil definere videnssamfundets konflikter i fremtiden. Samtidig leverer han en radikal udfordring til sociologien som videnskab. Vanemæssige begreber om modernitet, funktionel differentiering, teknologi, videnskab, natur - og i videste forstand selve det sociale - rekonceptualiseres til næsten uigenkendelighed i Latours a-moderne tekst- og udstillingsunivers. Latours analyser er ikke nødvendigvis fuldt overbevisende. Men de er konsekvente, frugtbare, originale og provokerende på en måde, der altid gør dem bekendtskabet værd. Specielt når man, som med denne udstilling og antologi, præsenteres for dem - og for STS i bredere forstand - som et visuelt indbydende landkort over samtidens teknologiske kultur. Hermed er initiativet givet videre til danske sociologer, som ønsker at bringe sig på omgangshøjde med sit gennemteknologiserede videnssamfund.

Anders Blok

E-mail: blok@hotmail.com

Noter

1. Mens udstillingen således ikke længere kan opleves korporligt, så kan man dog stadig danne sig et indtryk af dens atmosfære gennem den officielle udstillingshjemmeside: <http://makingthingspublic.zkm.dk>.
2. Det er svært i den sammenhæng ikke at tænke på den ulykkelige "Muhammed-krise", som for nyligt mindede det officielle Danmark om aktualiteten i den lange tradition for religiøs ikonoklasme.
3. På sin karakteristiske, legesyge facon forholder Latour sig faktisk indirekte til begge disse kritikpunkter i en fiktiv, åbenhjertig samtale med en Donna Haraway-lignende "radikal" kritiker! Den upublicerede tekst fra 2003, "Critical Proximity or Critical Distance", kan findes på Latours hjemmeside under "Pop Articles": <http://www.ensmp.fr/~latour>. Hjemmesiden er under alle omstændigheder et besøg værd.

Litteratur

Bemærk at de fleste artikler indgår i anmeldte antologi:

- Latour, Bruno & Weibel, Peter 2005: *Making Things Public. Atmospheres of Democracy*. Karlsruhe: ZKM og Cambridge, Massachusetts: The MIT Press. Nedenfor henviset til som *Making Things Public*.
- Barry, Andrew & Kimbell, Lucy 2005: "Pindices", in *Making Things Public*: 872-73.
- Barry, Andrew 2002: "The anti-political economy". *Economy and Society*, 31(2):268-84.
- Barry, Andrew 2001: *Political Machines: Governing a Technological Society*. London: The Athlone Press.
- Beunza, Daniel & Muniesa, Fabian 2005: "Listening to the Spread Plot", in *Making Things Public*: 628-33.
- Bierens, Cornel 2005: "The Path of Milk", in *Making Things Public*: 494-96.
- Bijker, Wiebe E. 2005: "The Politics of Water. A Dutch Thing to Keep the Water Out or Not", in *Making Things Public*: 512-29.
- Bureau d'études 2005: "Capitalism Cartograms and World Government", in *Making Things Public*: 642-45.
- Despret, Vinciane 2005: "'Sheep Do Have Opinions'", in *Making Things Public*: 360-69.
- Elam, Mark & Bertilsson, Margareta 2002: "Consuming, Engaging and Confronting Science: The Emerging Dimensions of Scientific Citizenship". STAGE, Discussion paper one: <http://www.stage-research.net/STAGE/downloads/StageDiscussPaper.pdf>.
- Gommel, Matthias 2005: "Rhine Streaming", in *Making Things Public*: 474-77.
- Jasanoff, Sheila 2005: *Designs on Nature: Science and Democracy in Europe and the United States*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Latour, Bruno 2005a: "From Realpolitik to Dingpolitik, or How to Make Things Public", in *Making Things Public*: 14-41.
- Latour, Bruno 2005b: *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Latour, Bruno 2003: "Is Re-modernisation Occuring - And If So, How to Prove It?". *Theory, Culture & Society*, 20(2): 35-48.
- Latour, Bruno 1993: *We Have Never Been Modern*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Le Bourhis, Jean-Pierre 2005: "Water Parliaments: Some Examples", in *Making Things Public*: 482-85.
- Lynch, Michael; Hilgartner, Stephen & Berkowitz, Carin 2005: "Voting Machinery, Counting and Public Proofs in the 2000 US Presidential Election", in *Making Things Public*: 814-27.
- Marres, Noortje 2005: "Issues Spark a Public into Being. A Key But Often Forgotten Point of the Lippmann-Dewey Debate", in *Making Things Public*: 208-17.
- Marres, Noortje & Rogers, Richard 2005: "Recipe for Tracing the Fate of Issues and Their Publics on the Web", in *Making Things Public*: 922-35.
- Mauz, Isabelle & Gravelle, Julien 2005: "Wolves in the Valley. On Making a Controversy Public", in *Making Things Public*: 370-79.
- Mouffe, Chantal 2005: "Some Reflections on an Agonistic Approach to the Public", in *Making Things Public*: 804-07.
- Sloterdijk, Peter & von der Haegen, Gesa Mueller 2005: "Instant Democracy: The Pneumatic Parliament", in *Making Things Public*: 952-57.